

letkøbt forargelse og nærsynet forgudelse af den sammensatte personlighed trænger bogen frem til centrale personlighedstræk og synsmåder hos en mand, der i høj grad virkede aktivt ind på sin samtid og udtrykte vigtige sider af den.

Niels Thomsen

Hans Kirchhoff: *Kamp eller tilpasning. Politikerne og modstanden 1940–45*. Kbh., Gyldendal, 1987. 208 s.

Hans Kirchhoffs bog kan karakteriseres som en samling politiske essays om besættelsestiden. En del af bogens kapitler har været offentliggjort som avis-kroniker og i dem populariseres og opsummeres Kirchhoffs forskning i besættelsestidens historie. Det betyder at bogens tyngdepunkt ligger i perioden 1941–43, hvor der bygges på »Augustoprøret 1943, I–III« (1979). Hovedemnerne er samarbejdspolitikens mål og midler – specielt indenfor Socialdemokratiet, regeringen Scavenius og dens forhold til tyskerne og til modstanden i 1942–43, de folkelige protestbevægelser mod samarbejdspolitikken, der munder ud i augustoprøret og den tidlige modstandsbevægelse. I en række senere artikler og undersøgelser har Kirchhoff beskæftiget sig med aspekter af problematikken i perioden 1943–45. Det har udmøntet sig i bogens kapitler om bl.a. folkestrejken 1944, Døssings stilling som gesandt i Moskva samt politikernes og modstandsbevægelsens positioner op til den tyske kapitulation i 1945.

Selvom Kirchhoffs offentliggjorte forskning således har omfattet en række af besættelsestidens centrale emner, har han følt behov for at supplere med kapitler om nogle af de grundlæggende og omdebatterede emner, der har ligget i kanten af egne forskningsområder, bl.a. 9. april-problematikken. Bogen er ikke tænkt som en samlet fremstilling af besættelsestidens politiske historie, men den dækker politikernes stilling til modstand og kollaboration i hele besættelsesperioden. Modstandens mål og midler er derimod kun behandlet punktvis.

I sin indledning fremhæver Kirchhoff, at hvad der gør besættelsestiden afgørende for den generation, der oplevede den – og fortsat interessant for nye generationer, og vel også for ham selv, er de moralske og eksistentielle spørgsmål, som perioden stiller på spidsen: tilpasning eller kamp, våbenbrug eller ej, og mange andre. Aktualiseringen af de moralske valg betyder at perioden i så høj grad er blevet diskuteret gennem ideologierne og den aktuelle politiske kamps filtre, og at der konstant har været

brug for historikere til at rense ud i det morads af retfærdiggørelser og håndfaste læresætninger til eftertiden, som perioden har været udnyttet til. Det er her Kirchhoff ser berettigelsen i mange års beskæftigelse med en så relativ snæver periode. Popularisering af forskningen, som det sker her, har derfor utvivlsomt en eksistentiel værdi for forfatteren.

Kirchhoffs moralske valg fremtræder tydeligt, som de også bør gøre i en bog af denne art:

1) Den Stauning-Munch'ske politik i 1930'erne var rigtig, forstået på den måde at en anden sikkerheds- og militærpolitik enten ikke var mulig eller ville have medført uacceptable omkostninger for befolkningen. Derfor afviser Kirchhoff »aldrig mere en 9. april«-bevægelsen og beslutningen om Danmarks medlemskab af NATO i 1949 som en konsekvens heraf.

2) Samarbejdslinjen og den folkelige samling i det første besættelsesår var vigtig for at sikre landet mod de højreradikale systemskiftebevægelser. Også selvom samarbejdslinjen anvendtes til en skærpet klassekamp rettet mod arbejderklassen i samme periode.

3) I forholdet til besættelsesmagten tager Kirchhoff parti for modstandslinjen og imod kollaborationen. Først og fremmest fordi det var umuligt at sætte grænser for kollaborationen. Nye indrømmelser til besættelsesmagten kunne altid legitimeres med, at ellers ville de foregående have været forgæves, og at alternativet i den øjeblikkelige situation var værre end hvad der fulgte af den konkrete indrømmelse. Endelig er kollaborationen objektivt en støtte til den tyske krigsførelse, fordi den stiller det danske produktionsapparat til tyskernes disposition.

4) Politikerne svigter moralsk når de efter besættelsen ikke vil vedkende sig kollaborationen når de i 1945 optræder som om de hele tiden havde været for modstanden og kun kolliderer på skrømt, og når de hævder, at de havde ønsket bruddet i august 1943.

Når Kirchhoff skal placere sine egne opfattelser i den historiografiske tradition sker det i opposition til, hvad han kalder »den nationale historieskrivning«. Han tydeliggør ikke hvad han indbefatter herunder. I synet på 9. april og Stauning-Munch-politikken er det tydeligvis Vilhelm la Cour-traditionen. Kirchhoffs 9. april-kapitel er en omvendt »På vej mod katastrofen«. I synet på modstandsbevægelsen er det først og fremmest de forfattere, der gør modstandsbevægelsen til en bevægelse udsprunget af og i overensstemmelse med hele folket, og som benægter den overvældende DKP-dominans i det tidlige modstandsarbejde. Reelt formulerer Kirchhoff sine standpunkter i klar modsætning til Jørgen Hæstrups. Det gælder også i kapitlet om departementschefstyret, hvor der polemiseres mod det synspunkt at departementschefstyret repræsen-

terede en skjult modstandslinje. For Kirchhoff er det renlivet kollaboration bakket op af politikerne bl.a. for at undgå en styrkelse af modstandslinjen.

Forfatterens moralske valg for Stauning-Munch-linjen og for modstandslinjen kan ikke undgå at bringe forfatteren i et dilemma. Modstandslinjen, i både dens højre- og dens venstreversion så Stauning-Munch-linjen som en integreret forudsætning for kollaborationen. For dem vil det fremstå som om Kirchhoff forsvarer kollaborationen op til den 9. april 1940 med den objektive støtte til en tysk agressionspolitik, som en sådan politik udgjorde. Efter 9. april 1940 afviser Kirchhoff kollaborationen med argumentet om den objektive støtte til tysk krigsførelse.

Konflikten mellem de to standpunkter kan dæmpes ved at betone civil ulydighed i form af strejker og demonstrationer som et dominerende kampmiddel i modstandslinjen. Det sker også ved at fremhæve, at modstandslinjen før 9.4.40 var en politik uden muligheder, mens der efter 1940 forelå alliancemuligheder (England og USSR). På det punkt slutter Kirchhoff sig til Hæstrup-traditionen jvfr. modstandsbevægelsen som en »hemmelig alliance«. Her synes der at mangle en analyse af, hvornår alliancesynspunktet antages i et bredere beslutningstagermiljø både på modstandsside og på politikerside.

Kirchhoffs valg følger også af, at han tilslutter sig den udbredte militærkritiske opfattelse i synet på dansk sikkerhedspolitik og af hans tilslutning til de folkelige aktører fremfor politikerne. Den militære institution er i Danmark før 1940 knyttet til højrekræfter og antiparlamentariske bevægelser. I det øjeblik de militære midler anvendes af folkelige kræfter udenfor militærinstitutionen antager de åbenbart en mere progressiv karakter. Efter 1945 er venstrefløjen militærpositiv i en række år, jvfr. de DKP-modstandsledere, der kortvarigt går ind som officerer i hæren. Den kolde krig og NATO-medlemsskabet genetablerer den traditionelle opfattelse af militærinstitutionen som forbundet med højrekræfterne.

Kirchhoffs fremstilling af modstandslinjens etablering og udvikling betoner kommunisternes dominerende stilling i hele perioden 1941-43, og at tale om modstandslinje før juli 1941 giver ingen mening. Politikernes taktiske indkapsling af modstandsbevægelsen efter 1945 og den kolde krig er ansvarlig for den underrepræsentation DKP har fået, når den tidlige modstandsbevægelse skulle karakteriseres efter politisk farve. Til gengæld er der ikke tale om at Kirchhoff generelt tilslutter sig DKP's besættelsestidshistorie, der siden 1945 har ført sit eget parallelle liv side om side med den mere »officielle« historieskrivning.

Den eneste enkeltperson, der får sit eget kapitel er Thomas Døssing. Han er skildret med sympati, hvad der passer med at Døssings folkelige og kritiske udgangspunkt svarer til Kirchhoffs egne sympatier i besættelsestidens politiske liv. Kirchhoff, der i sin analyse skarpsindigt fremstiller realpolitikens gerninger og begrænsninger, må dog ende med at konkludere, at det realpolitiske spil magtede Døssing ikke. Det falder godt i tråd hermed at Kirchhoff på højrefløjen ser positivt på Christmas Møller, når han foretager moralske valg i sit politiske arbejde.

Besættelsesmagten er i Kirchhoffs bog repræsenteret ved Best og Hanneken. Her vil forfatteren gøre op med retsopgørets tradition, der lod dem stå som blodhunde eller rasende ideologer. Deres virke bliver af Kirchhoff derfor snarere bedømt ud fra en målestok præget af statsræson og situationens logik fremfor en moralsk målestok.

Den genre som Kirchhoff har valgt at udsende sin bog i, anvendes ofte af historikere, der har dannet skole indenfor deres forskningsfelt. Det har Kirchhoff gjort indenfor besættelsesforskningen. Augustoprøret I–III er en samling af så centrale og righoldige undersøgelser, at de er det fundamentale udgangspunkt for hele den danske politiske historie i 1941–43. Hertil kommer, at Kirchhoff har inddraget international forskning i sine synspunkter og sin terminologi. »Kamp og samarbejde« er derfor en ajourføring af grundlaget for en væsentlig del af den fremtidige diskussion om besættelsestiden. I den udstrækning bogen vil blive anvendt ved fremtidige debatter, hvor besættelsens moralske valg trækkes ind som argumenter, vil debatniveauet blive klart højnet.

I afslutningskapitlet anvender Kirchhoff levdiest udtrykket frihedskampen, svarende til terminologien hos de aktive fra perioden og i modsætning til mange historikers distancering fra denne sprogbrug. Her, hvor kollaborationens og modstandslinjens regnskab gøres op, betones »frihedskampens« afgørende moralske betydning (i modsætning til den militære betydning). Besættelsestiden er hyppigt karakteriseret som en parentes i Danmarkshistorien – og modstandsbevægelsen har ikke mindst være placeret inden for parentesens. For en forsker, der har gjort denne periode til sit objekt, er en accept heraf selvklart ikke særlig let. Kirchhoff peger derfor på modstandsbevægelsens antiautoritære budskab, som noget der ligger udenfor parentesens, og han peger på det som forudsætning for det antiautoritære gennembrud i 1968. Noget kunne tyde på at historikerens trang til at forstørre betydningen af det forskningsobjekt han har valgt sig, her lister sig ind. De miljøer, veteranforeninger og partier, hvor modstandsbevægelsen blev dyrket og højtideligholdt, var i det store og hele det antiautoritære miljøes absolutte modsætning.

Bogen i sin helhed handler om magt, om at skaffe sig magt, fastholde den og retfærdiggøre at man besidder den. Det karakteristiske ved Kirchhoffs forskning er, at hans politiske aktører ikke blot omfatter ministre, organisationsledere, generaler og embedsmænd. Skibsværftsarbejderen, studenten og sabotøren er med og det er hos dem Kirchhoff har sin sympati. Til gengæld følger han kun aktørerne i de åbenlyse politiske situationer. Arbejderen er kun med når han demonstrerer og strejker, og sabotørens liv hjemme eller på arbejdspladsen hører vi heller ikke noget om. Kirchhoff har således udvidet rammerne for en politisk analyse af besættelsestidens politik, men hverken han eller andre er endnu gået udenfor det politiske. Integrationen af politiske, økonomiske og sociale problemstillinger vil kunne være en af opgaverne for den næste skole i besættelsesforskningen.

Palle Roslyng-Jensen

BENT JENSEN: Tryk og tilpasning. Sovjetunionen og Danmark siden 2. verdenskrig. Kbh., Gyldendal, 1987. 258 s. Ill. 228 kr.

Siden Mary Daus knap 20 år gamle bog »Danmark og Sovjetunionen 1944–49« er der ikke publiceret nogen systematisk analyse af det dansk-sovjetiske forhold i efterkrigstiden. Bent Jensens nye bog må derfor hilses velkommen som et tiltrængt bidrag til udforskningen af denne side af dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik og dens vilkår efter 1945. Forf. gør med rette opmærksom på, at Sovjetunionen har spillet en forbavsende ringe rolle i den udenrigs- og sikkerhedspolitiske debat i Danmark – i modsætning til de øvrige nordiske lande. Hovedsigtet med bogen er derfor at beskrive og kommentere det sovjetiske syn på Danmarks og Nordens sikkerhedspolitiske stilling i efterkrigstiden. Behandlingen af de danske og nordiske reaktioner på og opfattelser af den sovjetiske politik er bogens sekundære formål.

Forf.s bærende synspunkt er enkelt, og falder naturligt i to dele: Sovjetunionens politik over for Danmark/Norden har konsekvent været en blanding af politisk-diplomatisk pression og militære trusler med oprettelsen af en neutral (pro-sovjetisk) nordisk »fredszone« som mål; og de skiftende danske og nordiske regeringer har i varierende grad givet efter for trykket og tilpasset sig den sovjetiske politik.

Forf. bør krediteres for den systematiske og dokumenterede gennemgang af sovjetiske ytringer om og til Danmark (og de øvrige nordiske lande) gennem de sidste 40 år. Heri ligger bogens egentlige værdi. Det